

Željko KOVAČIĆ

Pastirske stare sportske igre

Uloga pastira u stvaranju, izvođenju i prenošenju starih sportskih i pastirskih igara u srednjoj Podravini bila je velika. Od najranije mladosti pa do 26. godine mnogi su provodili vrijeme čuvajući stoku. Livade, pašnjaci, obale potoka, rijeka, šumarci i stoljetne šume pružale su mogućnosti za sadržajan pastirski život. Mnogo slobodnog vremena i bogatstvo prirode uslovljavali su razne pastirske igre i sportove.

Štap je bio osnovni rekvizit pastirskih igara, a ostao je to do danas. Rukovanje tim jednostavnim predmetom pomoglo je čovjeku da obogati rad ruku, da ojača tijelo, a i da mu razvija misaoni proces.

Jednostavna igra počinje oponašanjem raznih pokreta jer se pastiri zadovoljavaju jednostavnim sadržajem igre i za nju odabiru jednostavan rekvizit. Prvostvorene pastirske igre nisu imale takmičarski karakter, nego su bile svladavanje vještine rukovanja rekvizitom i omogućavale su prva nadmetanja u grupi. Rezultati takvih nadmetanja ne zapisuju se već se pamte.

Dulji i kraći štapovi su osnovni rekvizit ovih pastirskih sportskih igara: vraničanje, verižanje, preskok batinom, povlačenje batine, semeraj, hodaljke, sančice (sklop ravnih i zakrivljenih batina). Batine i drugi pomoćni rekviziti čine ove igre: kozličanje (batina, tronožac i četveronožac), trčičanje (palica u kombinaciji sa šikalištem i kotač kvrgenjak, gluntak), baltuga (batina i komadić leda zvan tuna), bič (držalo sa konopljanim ili kožnim bičem), skijica (batina i skijice).

Za svaku ovu igru pravila ponašanja su se prenosila od starijih na mlađe, a prenosila su se usmenom predajom. Igre su se u osnovi malo mijenjale. U igrama su učestvovali igrači i služitelji, što je bio odraz onoga vremena (odnosi gospodara i sluga, starješina i članovi porodice). Tim nepisanim pravilima određivao se završetak svake igre na bazi crno-bijelog vrednovanja: bolji i loši, dobri i slabi. Oni koji su igru izgubili, bili su kažnjeni pokudama, batinom po tijelu, izlaganjem tijela vatri, vodi, trnju, koprivama. Kazna za poraz bilo je navraćanje stoke, čuvanje stoke, briga o pastirskoj vatri, davanje svog obroka jela, sviralice, bičala, ukrašenog rekvizita. No to nije smanjivalo želju da se učestvuje u igri. Često su se igrači htjeli pokazati pred prisutnim pastircima. Sudjelovanje u nadmetanju smatralo se junaštvom, a i spremnošću da se bude slabiji. Pastirice su simpatizirale najbolje igrače, ali i one koji su mogli podnositi kazne. Ne samo da su pastirice stimulirale igrače, stimulirala su ih i razna vjerovanja.

Rekvizit za igru morao se dobro pripremiti. Prije početka igre pregledali su ga stariji i iskusniji igrači. Oni su odlučivali da li rekvizit odgovara debljinom, dužinom i težinom, a posebno je bio na cijeni onaj rekvizit koji je bio ukrašen, izrezan, urezan, ili spaljen.

Svaki učesnik u igri težio je da bude prvak jer je to donosilo prednost u grupi. No nije bio svaki prvak jednako cijenjen. Uloga prvaka zavisila je od težine složenosti igre. Što je igra bila jednostavnija, ako je kraće trajala, ako su se koristili jednostavniji rekviziti, onda je i

uloga prvaka bila manja. Bilo je prvaka u plivanju, rotnjenju, preskocima, penjanju na stablo, trčanju, rvanju, gađanju štapovima i strijelom, bacanju noža i sjekirice, vraničanju, verižanju, kozličanju, hodanju i trčanju hodaljkama, tuničanju, baltuzi, prevlačenju batine, pucaanju bičem, izbacivanju perca, kamena, skidanju lista i plodina, semeraju i drugom.

Najveća je čast bila biti prvak u kuturanju, kraljici starih sportova i pastirskih nadmetanja. To su mogli biti brzonomi pastiri, majstori u rukovanju rekvizitima (kuturačom i kotačem), oni koji su snalažljivi u prostoru. Ti prvaci među pastirima često su određivali prostore za igru, birali učesnike i određivali načine kažnjavanja.

U prošlosti su pastiri u seoskim sredinama srednje Podravine imali značajno učešće u običajima, svadbama i blagdanima.

»Fašenjek« (poklade) bio je dan oduška, prezentacija lijepoga i ružnoga, u kome su svoju ulogu uvijek imali i »kanasi« (pastiri) predstavljeni svojom jednom odjećom i rekvizitima. Sudjelovali su pojedinačno, u parovima ili grupama, nosili su pastirske batine različitih oblika i veličina, o pasu sjekirice, noževe, sviralice, rogove. Hodali su na »štakama« (hodaljkama) ispred glavne grupe maškara, pratili su grupu s lijeve ili desne strane, a najbrojniji su bili na začelju fašenske povorke. Vukli su za sobom saonice ili kola i bili upregnuti u jarmove ili manja kola. Zvonicima oko vrata ili oko pojaseva stvarali su zaglušnu buku na seoskim raskršćima, ulicama i dvorištima.

Na Uskrs, odnosno Uskrsni ponedjeljak, kurutaši su se kuturanjem nadmetali u ovoj najljepšoj sportskoj igri srednje Podravine. U te dane masovno su se skupljali na livadama, stazama, većim dvorištima, raskršćima, a u kuturanju sudjelovala su djeca, mladići, ali i oženjeni. Najspretniji u toj igri zauzimali su posljednja mjesta u formaciji tradicionalne igre kao »bojtari« (prikupljači i hvatači kotača).

U lipnju, na Ivanje, ložio se krijes, plesala su se kola i igralo oko vatre gotovo na svakom seoskom raskršću. Pastiri su sudjelovali u pripremanju krijesa, donosili su iz šume suho granje, kukuruzovinu, staru slamu, panjeve i ostalo. Dolazili su u svojoj pastirskoj odjeći, pucali bičevima, hodali na »štakama« (hodaljkama) oko vatre, preskakivali su vatru bez i sa motkama, bacali sjekirice u »trčke« (panjeve) i zasijecali ih, gađali štapovima kozlicu, a mladi su se nožičali na travi nedaleko vatre.

U kasnu jesen i početkom zime, vrijeme od Lucije (13. prosinca) pa do Badnjaka (24. prosinca) pastiri su kod svojih gazda, uz redovan posao, pleli bičeve od konoplje. Tim bičevima, višestruko pletenim i podugačkim, na kraćim ukrašenim držalicama, muški ukučani (gazde) dočekivali su poslije polnoćke (ponoćne mise na prijelazu od Badnjaka na Božić) na raskršćima i pred ulaznim vratima u dvorište djevojke iz te ulice. Pucali su bičem da bi otjerali zle duhove i vještice kao i svako drugo zlo kao što je bolest ili neka nesreća. »Smicanjem« (bičevanjem) djevojaka po »listanjima« (gležnje-

vima) vjerovali su da će se djevojke što prije udati u drugo selo jer je bilo mnogo neudatih djevojaka u to vrijeme.

Seoske svadbe koje su se održavale kad su prestali glavni poslovi (u jesen i zimi) bile su bogate raznim običajima, punim šale i igre. Bilo je tu mnogo seoskog nadmudrivanja, zatim raznih igri snage, brzine i spretnosti. Po želji i dozvoli ukućana pastiri su izvodili svoje vragolije u »fizići« (prvoj i najvećoj sobi), a vragolije su se sastojale od skakanja, preskakanja, tako da su visjeli na užetu pričvršćenom za tram, prenošenju tereta, hodanjem i plesanjem na hodaljkama, igre lovača oko stola i u kolu. Gazde su se ponosili majstorijama svojih »kanaša« (pastira) pa su im davali bolja jela, bolje spavanje u staji ili u pojatama. Razne igre spretnosti igrane su se u vrijeme »prvića« i »pozovića«. »Mračnjaci« (noćnici) su bili oni koji nisu bili pozvani na svatove pa su se prerušavali i dolazili u kuću mladenke ili mladenca i izvodili vragolije na hodaljkama, sa batinama, bičevima, zvoncima, užadima ili drugim. Kad se mladenkin miraz vozio u kuću mladoženje, jašilo se konje, utrkivalo kolima po ulicama. Za suncanih dana mlađi svatovi preskakivali su na drvocijepima drva, niže granje, visjeli su na granama voćaka, nadmetali su se u cijepanju »trčaka« (panjeva), jahali mlade konje, »metali se« (rvali), bacali štapove ili njima gađali.

Pastirske sportske igre kulturna su baština srednje Podravine. Razvijale su društvene odnose među ljudima, svojim specifičnostima vezale su igrače i gledaoce.

One su podržavale pjesmu i pripovijetku, poslovicu, za-gonetke i pitalice. One su obogaćivale svakodnevicu pastira i činile su je bogatijom, sadržajnijom i ljepšom. Danas se pastirske igre čuvaju tek toliko da se ne zaborave.

Obrađa rekvizita bila je u početku jednostavna, ali se kasnije sve više usavršuje i postaje sve više stručno drvodjelska. Drvodjelstvo ima uopće veliku ulogu u životu ratara i stočara. Ukrašavaju se ne samo rekviziti, nego i alati što govori o narodnom stvaralaštvu.

Pristupi pastirskim sportskim igrama su različiti i uvjetovani su autorovim shvaćanjem i poznavanjem igara i seoskog života. Iz toga proističu i različite kvalifikacije pastirskih igara. Lično se opredjeljujem za podjelu koja se bazira na načinu izvođenja, karakteru igre i vremenskoj dobi kad se igra. Svaka godišnja dob ima svoje pastirske sportske igre i one se mijenjaju prema godišnjem dobu. Klasifikacija ovih igara premalo posvećuje pažnje igrama uz pojedine običaje i prigode, a premalo se govori o pastirskim instrumentima: frulama, rogovima, sviralicama, pištaljkama. Važan je i položaj tijela pri igranju pa se prema tome također može načiniti podjela na igre pri sjedenju, klečanju, ležanju, stajanju. Važno je i to da li su one u mjestu ili u pokretu tj. da li su statične ili dinamične. Neophodna je i podjela po snazi, brzini, okretnosti i cilju.

Pravi i bogati pastirski život prestao je 1950. g. na području srednje Podravine, a time nestaju i mnoge pastirske sportske igre. Igre su ostale u sjećanjima starih pastira – kazivača.